

DOI 10.33930/ed.2019.5007.57(1-2)-5

УДК 316.744:001.102

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОРЯДОК ДЕННИЙ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Л. М. Панченко

В. К. Петренко

Анотація.

Актуальність теми дослідження. Апріорна проблема пов'язана з тим, що інформаційний порядок денний не володіє статусом суб'єктності – він належить до категорії класичних об'єктів, якими на власний розсуд розпоряджаються повноцінні суб'єкти – в даному разі власники медіа-ресурсів, бенефіціари й, скажімо так, суспільно-політичні “куратори”. Ключове запитання в даному разі можна подати в такій модальності: чи завжди потреби й інтереси суб'єктів, які генерують той чи інший інформаційний порядок денний, тотожні національним інтересам країни і глибинним потребам суспільства?

Постановка проблеми. Інформаційний порядок денний не є нейтральним відображенням реальності, а часто формується під впливом власників медіаресурсів, політичних бенефіціарів та інших зацікавлених суб'єктів, інтереси яких не завжди збігаються з національними інтересами та реальними потребами суспільства. За таких умов виникає суперечність між суспільною потребою в достовірному, змістовно виваженому й стратегічно зорієнтованому інформаційному середовищі та фактичною практикою нав'язування пріоритетів, які можуть бути ситуативними, маніпулятивними або кон'юнктурними. Це актуалізує необхідність дослідження інформаційного порядку денного саме як фактора ефективності суспільства, а також виявлення умов, за яких його формування відповідатиме не вузькогруповим інтересам, а суспільному благу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні підвалини аналізу інформаційного середовища та його смислових деформацій простежуються у працях Ж. Бодріяра, який акцентував увагу на феномені імплозії смислу в засобах інформації, а також у роботах М. Фуко, Х. Арендт і М.-Р. Труйо, де висвітлено зв'язок між владою, контролем над наративами та виробництвом соціально значущих смислів. У сучасних дослідженнях Г. Бека, А. Беннетта, Е. Чарльстон-Кларк, А. Кулі, А. Дукальскіса, С. Рейсголу, М. Шермера, М. Стейнбергера та Г. Саада аналізуються новітні форми пропаганди, інформаційного відволікання, кризи правди, авторитарного впливу та технологій контролю масової свідомості. В українському науковому дискурсі важливе значення мають праці В. Петренка, М. Михальченка та З. Самчука, у яких порушуються питання інформаційно-комунікативних тенденцій сучасності, спотворення соціальної реальності, некоректного сприйняття дійсності та деформації ієрархії суспільних пріоритетів. Разом із тим, попри значний обсяг напрацювань, проблема інформаційного порядку денного як чинника саме суспільної ефективності, особливо в контексті українських реалій, потребує подальшої систематизації та поглибленого осмислення.

Постановка завдання. Пріоритетом дослідницьких зусиль є аналіз і систематизація умов, які визначають ефективність інформаційного порядку денного не для окремих персон, корпоративних інтересів чи зацікавлених сторін, а для суспільства в цілому, для національних інтересів країни.

Виклад основного матеріалу. Той факт, що інформаційне середовище є необхідною і здебільшого достатньою передумовою матеріалізації таких атрибутів духовної сфери, як світоглядні пріоритети, ідеї та цінності, не підлягає сумніву. В епоху інформаційного суспільства цей факт набув самоочевидних, тривіальних і реалістичних ознак, адже саме інформаційна мобілізація масової свідомості робить ту чи іншу ідейну преференцію ледь не безальтернативною і практично приреченою на успіх у сенсі підтримки масовою свідомістю.

Висновки. Ефективність інформаційного порядку денного значною мірою визначається силою інформаційно-комунікативних впливів, які формують не лише поточний стан суспільства, а й його уявлення про майбутнє. Сучасні медіатехнології дедалі активніше використовують маніпулятивні механізми: нав'язування ілюзії свободи, клішування мислення, підміну справді важливих питань другорядними або штучно створеними проблемами. Унаслідок цього суспільна увага відволікається від стратегічно значущих викликів, а інформаційний простір починає працювати не на потреби людей, а на кон'юнктурний порядок денний. Саме тому першочергового значення набуває очищення інформаційного та соціокультурного простору від маніпулятивних практик, що потребує розвитку критичного мислення, філософської рефлексії, компаративного аналізу та суспільного діалогу на засадах деліберативної демократії.

Ключові слова: інформаційний порядок денний, епоха інформаційного суспільства,

ефективність суспільства, світоглядні альтернативи, ідейна сфера, масова свідомість, соціокультурна зумовленість.

INFORMATION AGENDA AS A FACTOR OF SOCIETAL EFFICIENCY

Lesya Panchenko
Volodymyr Petrenko

Abstract.

Relevance of the research. *The a priori problem lies in the fact that the information agenda does not possess the status of subjectivity; rather, it belongs to the category of classical objects that are shaped at the discretion of full-fledged subjects, namely media owners, beneficiaries, and, so to speak, socio-political “curators.” The key question in this regard may be formulated as follows: do the needs and interests of the actors who generate a particular information agenda always coincide with the national interests of the state and the deeper needs of society?*

Problem statement. *The information agenda is not a neutral reflection of reality; rather, it is often shaped under the influence of media owners, political beneficiaries, and other interested actors whose interests do not always coincide with national interests and the actual needs of society. Under such conditions, a contradiction arises between society’s need for a reliable, substantively balanced, and strategically oriented information environment and the actual practice of imposing priorities that may be situational, manipulative, or conjunctural. This makes it necessary to study the information agenda precisely as a factor of societal effectiveness, as well as to identify the conditions under which its formation would serve not narrow group interests but the public good.*

Analysis of recent research and publications. *The theoretical foundations for the analysis of the information environment and its semantic distortions can be traced in the works of J. Baudrillard, who drew attention to the phenomenon of the implosion of meaning in the media, as well as in the writings of M. Foucault, H. Arendt, and M.-R. Trouillot, which illuminate the relationship between power, control over narratives, and the production of socially significant meanings. Contemporary studies by G. Beck, A. Bennett, E. Charlton-Clarke, A. Cooley, A. Dukalskis, S. Reisoglu, M. Shermer, M. Steinberger, and G. Saad examine new forms of propaganda, informational distraction, the crisis of truth, authoritarian influence, and technologies of control over mass consciousness. In Ukrainian scholarly discourse, the works of V. Petrenko, M. Mykhalchenko, and Z. Samchuk are of particular importance, as they address issues of contemporary information and communication trends, distortions of social reality, inadequate perception of actuality, and the deformation of the hierarchy of social priorities. At the same time, despite the considerable body of research, the problem of the information agenda as a factor specifically of societal effectiveness, especially in the context of Ukrainian realities, still requires further systematization and deeper reflection.*

Research task. *The priority of the research effort is to analyze and systematize the conditions that determine the effectiveness of the information agenda not for individual persons, corporate interests, or заинтересованные parties, but for society as a whole and for the national interests of the state.*

Main material presentation. *There is little doubt that the information environment is a necessary and, to a large extent, sufficient prerequisite for the materialization of such attributes of the spiritual sphere as worldview priorities, ideas, and values. In the era of the information society, this fact has acquired self-evident, trivial, and realistic features, since it is precisely the informational mobilization of mass consciousness that renders one or another ideological preference nearly uncontested and practically destined for success in terms of mass support.*

Conclusions. *The effectiveness of the information agenda is largely determined by the power of informational and communicative influences, which shape not only the current state of society but also its vision of the future. Contemporary media technologies increasingly rely on manipulative mechanisms, including the imposition of an illusion of freedom, the clichéd structuring of thought, and the substitution of genuinely important issues with secondary or artificially constructed problems. As a result, public attention is diverted from strategically significant challenges, while the information space begins to serve not the needs of people but a conjunctural agenda. For this reason, the cleansing of the information and sociocultural space from manipulative practices becomes a priority, requiring the development of critical thinking, philosophical reflection, comparative analysis, and public dialogue grounded in the principles of deliberative democracy.*

Keywords: *information agenda, era of information society, efficiency of society, worldview alternatives, ideological sphere, mass consciousness, sociocultural conditioning.*

Актуальність теми дослідження. Апріорна проблема пов’язана з тим, що інформаційний порядок денний не володіє статусом суб’єктності – він належить до категорії класичних об’єктів, якими на власний розсуд розпоряджаються повноцінні суб’єкти – в даному разі власники медіа-ресурсів, бенефіціари й, скажімо так, суспільно-політичні “куратори”. Ключове запитання в даному разі можна подати в такій модальності: чи завжди

потреби й інтереси суб'єктів, які генерують той чи інший інформаційний порядок денний, тотожні національним інтересам країни і глибинним потребам суспільства? Бо якщо така тотожність є сумнівною, то закономірно виникає наступне запитання: як у таких випадках бути суспільству, в який спосіб і за рахунок яких інструментів і механізмів забезпечити імплементацію на практиці національних інтересів – принаймні тієї її складової, яка стосується інформаційного середовища і формування інформаційного порядку денного? Власне, останнє за ліком запитання й визначає основний масив актуальності даного дослідження

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві інформаційний порядок денний перетворився на один із визначальних чинників формування масової свідомості, суспільних пріоритетів і моделей реагування на актуальні виклики. Водночас проблема полягає в тому, що інформаційний порядок денний не є нейтральним відображенням реальності, а часто формується під впливом власників медіаресурсів, політичних бенефіціарів та інших зацікавлених суб'єктів, інтереси яких не завжди збігаються з національними інтересами та реальними потребами суспільства. За таких умов виникає суперечність між суспільною потребою в достовірному, змістовно виваженому й стратегічно зорієнтованому інформаційному середовищі та фактичною практикою нав'язування пріоритетів, які можуть бути ситуативними, маніпулятивними або кон'юнктурними. Це актуалізує необхідність дослідження інформаційного порядку денного саме як фактора ефективності суспільства, а також виявлення умов, за яких його формування відповідатиме не вузькогруповим інтересам, а суспільному благу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інформаційного порядку денного, медійного впливу та маніпуляції масовою свідомістю розкривається в низці філософських, соціально-політичних і культурологічних праць. Теоретичні підвалини аналізу інформаційного середовища та його смислових деформацій простежуються у працях Ж. Бодріяра, який акцентував увагу на феномені імплузії смислу в засобах інформації, а також у роботах М. Фуко, Х. Арендт і М.-Р. Труйо, де висвітлено зв'язок між владою, контролем над наративами та виробництвом соціально значущих смислів. У сучасних дослідженнях Г. Бека, А. Беннетта, Е. Чарльтона-Кларк, А. Кулі, А. Дукальскіса, С. Рейсоглу, М. Шермера, М. Стейнбергера та Г. Саада аналізуються новітні форми пропаганди, інформаційного відволікання, кризи правди, авторитарного впливу та технологій контролю масової свідомості. В українському науковому дискурсі важливе значення мають праці В. Петренка, М. Михальченка та З. Самчука, у яких порушуються питання інформаційно-комунікативних тенденцій сучасності, спотворення соціальної реальності, некоректного сприйняття дійсності та деформації ієрархії суспільних пріоритетів. Разом із тим, попри значний обсяг напрацювань, проблема інформаційного порядку денного як чинника саме суспільної ефективності, особливо в контексті українських реалій, потребує подальшої систематизації та поглибленого осмислення.

Постановка завдання. Пріоритетом дослідницьких зусиль є аналіз і систематизація умов, які визначають ефективність інформаційного порядку денного не для окремих персон, корпоративних інтересів чи зацікавлених сторін, а для суспільства в цілому, для національних інтересів країни.

Виклад основного матеріалу. У західній суспільній думці термін “порядок денний” (англійською “agenda”) набув вірусного поширення впродовж попередніх півтора десятиліть: це пов'язано насамперед і в основному з гомогенізацією двох факторів: тематичної ієрархії, яка превалює в мейнстрімних ЗМІ, а також способів осмислення проблемних викликів, що призвело до появи сумнозвісних “методичок” і “темників”, які окреслювали діапазон інтерпретацій, “рекомендованих” бенефіціарами цих ЗМІ – тобто інформаційних версій, котрі є якщо не бажаними, то, щонайменше, прийнятними для них.

За всієї нібито очевидності інформації, наведеної в попередньому реченні, для уникнення непорозумінь і різнотлумачень усе-таки необхідна низка додаткових уточнень за багатьма позиціями. Передовсім потребує змістовного увиразнення природа і соціальні наслідки зазначеної вище “гомогенізації”: звичайно, має право на існування теза про консолідаційні опції такої, з дозволу сказати, інформаційної єдності, однак консолідація подібного ґатунку буде наділена ознаками ефективності лише в тому разі, якщо вона стосуватиметься ієрархій пріоритетів, котрі повністю відповідають буттєвим реаліям, а не є

продуктом, скажімо так, “соціальної інженерії” і навіювань засобами технологій нейролінгвістичного програмування (НЛП).

Якщо виконання завдання-максимум у форматі абсолютної відповідності інформаційного порядку денного буттєвим реаліям із тих чи інших причин є недосяжним за конкретно-історичних умов і обставин, якщо, послуговуючись терміном Ж. Бодріяра, доводиться констатувати “імплозія смислу в засобах інформації” то імперативних ознак набуває вимога повноцінного суспільного дискурсу щодо ієрархії значущості всіх елементів системи інформаційної картини світу [1]. Бо якщо така вимога не дотримана, то можна констатувати суб’єктивізм і тенденційність щонайменше запропонованого масовій свідомості інформаційного рельєфу, а щонайбільше – смислових маркерів, за допомогою яких споживачу інформаційних послуг пропонують визначатися з приводу основних “за” та “проти”, а також ключових альтернатив.

Фундаментальним викликом нашого сьогодення є якраз відсутність повноцінного суспільного дискурсу щодо ієрархій значущості інформаційних приводів: “Найбільш загрозливою є проблема неспроможності аргументовано визначити ієрархію проблем, небезпек і викликів, наслідком чого є нездатність вибудувати симетричну ієрархію засобів подолання існуючих негараздів” [4, с. 171]. Вірогідно, така неспроможність як певний наслідок обумовлена цілком об’єктивно тією простою причиною, що аргументовано довести пріоритетність маргінальних, ілюзійних та світоглядно химерних проблем вочевидь не просто.

Тому бенефіціари гомогенізації інформаційного порядку денного передбачувано перестрибують через фазу аргументаційно насиченого суспільного дискурсу, організованого на принципах деліберативної демократії, пропонуючи публіці одразу перейти до фази розв’язання проблем, “альтруїстично” запропонованих мейнстрімними ЗМІ в статусі не менш як “екзистенційних викликів сьогодення”. А от наскільки такі “виклики” у форматі медійних пріоритетів щодо популяризації ідентифікаційного абсурдизму (за принципом – я себе так бачу), DEI-фемінізму, “розбудженої свідомості” (wokeism), позитивної дискримінації, політики провини, культури відміни і т. п. відповідають критеріям визначальних екзистенціалів сьогодення, то тут запитань залишається значно більше, ніж переконливих відповідей.

Насамперед сумніви викликає сам глобалізаційний намір запропонувати універсальну ієрархію проблемних факторів, позаяк нерівномірність соціально-економічного розвитку об’єктивно й закономірно призводить до симетричної нерівномірності значень тих чи інших проблем. Якщо в країні більшість населення змушене виживати на \$2 на добу (Нігер, Бурунді, Чад і далі за списком близько двох десятків країн), то в них пріоритетного значення набуває завдання-мінімум не померти з голоду, а не дотримання захмарних завдань-максимумів у форматі екологічних стандартів, не поступальне підвищення рівня комфорту і якості обслуговування в аеропортах, не забезпечення туалетами всіх можливих і неможливих гендерів та десятки інших “не”.

Якщо такі тривіальні причинно-наслідкові зв’язки ігноруються, якщо натомість доводиться мати справу з ультимативними формами “слідування у фарватері цивілізаційного поступу”, то доводиться мати справу з тим, що впродовж кількох попередніх років відбувається в зоні Сахелю – з радикальним запереченням західних цінностей, з вимогами вивести військові підрозділи Франції та інших країн Заходу і перехід під безпекову парасольку Росії, Китаю чи будь-кого, хто виявить хоча б трохи більше такту й бажання зрозуміти місцеву специфіку, ніж нахабні спроби нав’язати через ЗМІ неоліберальну ієрархію смислів і значень, яка встигла збанкрутувати навіть на Заході.

Власне, це і є одним із основних пояснень тієї внутрішньої логіки процесу, яка призвела до кризи чи навіть краху світопорядкових реалій, з якою доводиться мати справу й Україні також – причому, в найжорсткішій і найжорстокішій з усіх можливих форм, у формі повномасштабної війни, розпочатої Росією проти нас чотири роки тому. А втім, Україна змушена сплачувати подвійну ціну за слідування у фарватері інформаційного порядку денного мейнстрімних ЗМІ, бо окрім війни пересічний українець щодня відчуває на собі інформаційний пресинг неоліберального абсурдизму з вимогами відповідати все новим “цивілізаційним щаблям”.

На щастя, прожитковий мінімум в Україні перевищує \$2 на добу країн зони Сахелю, однак це не означає, що український пенсіонер, який цієї зими сплачував лише за де-факто

неіснуюче комунальне тепло понад 5 тисяч гривень (за умови пенсії в ті ж такі 5 тисяч гривень), без роздратування вислуховує “етичні настанови” ЗМІ про те, що “необхідно повною мірою забезпечити інклюзивні потреби всіх і кожного”, позаяк це – “тест на нашу відповідність нормам цивілізованого світу”. Українському пенсіонеру дуже кортить запитати, наскільки нормам цивілізованого світу відповідає ситуація, за якої його пенсії вистачає лише або на сплату комунальних послуг, або на придбання необхідних медикаментів, або на мінімальну продуктову корзину (про такі недоречності, як оновлення гардеробу, косметичний ремонт квартири чи узвичаєний для пенсіонерів Заходу відпочинок за кордоном український пенсіонер навіть не заікається).

Однак український пенсіонер не може реалізувати своє конституційне право задати таке запитання, як, зрештою, і сотні інших по-справжньому онтологічно резонансних (а відтак – *de facto*, а не віртуально екзистенційних) запитань. Точніше кажучи, задати він їх може, а от досягти мети, щоб такі запитання були почуті суспільством, практично неможливо, бо для цього запитанню потрібно бути важливою складовою інформаційного порядку денного, який – визнаємо відверто – живе не життям пенсіонерів (зрештою, як і життям абсолютної більшості українців), а життям і інтересами своїх фактичних власників і бенефіціарів, які, послуговуючись іконічною формулою, безнадійно далекі від народу.

Це нагадує дивакуватий симбіоз антиутопій у стилі Джорджа Оруела та “Аліси в Задзеркаллі”, змальований доктором філософії і професором маркетингу в Університеті Конкордія (Монреаль, Канада) Ґадом Саадом у новітній алармістській книзі “Суїцидальна емпатія: вмирати, щоб бути добрим” [13]. Автор є провідним публічним інтелектуалом у сфері осмислення патогенних ідей, які руйнують логіку, здоровий глузд і розуміння причинно-наслідкових зв’язків. Він аналізує катастрофічні наслідки перегляду моральних пріоритетів, здійсненого прогресистською елітою, що призвело до безлічі негативних наслідків у діапазоні від загравання з насильницькими злочинцями та захистом гвалтівників і до таврування самооборони як токсичної поведінки.

Автор зазначає, що впродовж попередніх півтора десятиліття культивувалася “система зворотної моралі”, в межах якої сильні та успішні демонізувалися, а слабкі й деструктивні прославлялися. Це призвело до божевільних інверсій: масовій свідомості навіюють потребу віддати перевагу нелегальним мігрантам перед законними громадянами, наркоманам дозволяють загрожувати безпеці дітей у громадських місцях, а трансгендерних “жінок” прирівнюють у правах до біологічних жінок у спорті. Підсумковий вердикт Ґ. Саада невітніший: *здоровий глузд* буквально тоне у вирі *абсурдного співчуття*.

Тому не варто дивуватися, що сьогодні нам доводиться мати справу зі стрімким занепадом західної цивілізації, з її самодискредитацією і латентним демонтажем, фатальні наслідки якого не лише для Заходу, а й для людства в цілому важко навіть уявити, позаяк вони можуть стосуватися найрізноманітніших сфер життєдіяльності кожної людини зокрема й людства в цілому. Суїцидальна емпатія – це емблема світоглядно неадекватного суспільства, яке поступається самовиживанням в ім’я згубної політкоректності, фактично роблячи вибір на користь власної загибелі.

Тематично й аргументаційно спорідненою з книгою Ґ. Саада є новітнє дослідження Саліха Рейсоглу “Втрата соціального інтелекту: основна причина проблем у ринковій економіці та демократії” [11]. Автор привертає увагу до такого поширеного в умовах сучасного інформаційного порядку денного явища, як надання пріоритетного значення абсолютно неістотним чи навіть неіснуючим проблемним факторам, на тлі яких на згадку про справжні проблеми (за висловом С. Рейсоглу, “слонів у кімнаті”) існує неписане табу, внаслідок чого поріг соціального інтелекту, необхідний для належного функціонування ринкової економіки та демократії, підвищується з кожним днем, а натомість рівень самого соціального інтелекту невпинно знижується. За результатами системного аналізу автор приходить до невітнішого висновку: свобода вибору не має істотного значення, якщо суспільство позбавлене можливості вибирати. Іншими словами, в ситуації, коли *суспільство стає настільки безпорадним, що ним безпардонно маніпулюють, ринкова економіка та демократія не лише не виконують своїх функцій апостеріорі, а й не можуть належним чином їх виконувати апріорі*.

Зауважену С. Рейсоглу тенденцію надання пріоритетного значення абсолютно неістотним чи навіть неіснуючим проблемним факторам аналізує Еллі Чарльтон-Кларк у книзі “Як людство втратило свою концентрацію: теорія відволікання уваги” [8]. На багатьох

показових прикладах авторка ілюструє, як на початку XXI століття людська концентрація систематично й цілеспрямовано руйнується інформаційним порядком денним мейнстрімних медіа. Це призводить до виникнення своєрідної паралельної реальності, в межах якої запитання “а чи була війна в Іраку?” для більшості споживачів інформаційного продукту набуває аж ніяк не іронічних ознак. Дослідження Е. Чарльтона-Кларк наполягає на необхідності регулярної реінтерпретації ключових смислів і значень, бо лише в такий спосіб можна уникнути інерції відволікання уваги на периферійні тренди та другорядні пріоритети.

Окрім нерівномірності соціально-економічного розвитку, яка об’єктивно й закономірно призводить до симетричної нерівномірності значень тих чи інших проблем, репрезентованих інформаційним порядком денним, ще одним істотним фактором, який практично унеможливорює однакову ієрархію значущості елементів інформаційної картини світу в глобальному масштабі, є аспект соціокультурних відмінностей між різними регіонами світу, країнами і народами.

Можна стверджувати, що цей чинник навіть більш визначальний, ніж соціально-економічні відмінності, оскільки соціально-економічні параметри в принципі підлягають оперативному вирівнюванню (гомогенізації), а от соціокультурна навантаженість сприйняття є принципово неусувною: вона функціонує в режимі своєрідних парадигм, кожна з яких оперує власною логікою смислів і значень, що сформувалася на підставі попереднього соціокультурного досвіду. Унікальність і неповторність цих досвідних даних обумовлюють саме такий, а не інший рельєф смислів і значень. За цих обставин наміри нав’язати масовій свідомості думку, що побудова нових пандусів для небагатих членів суспільства має більше значення, ніж фізичне виживання абсолютної більшості суспільства, приречені не просто на нерозуміння, а на агресивну протидію, внутрішня логіка якої за принципом доміно може призвести до непередбачуваних соціальних деструкцій.

Тут важко уникнути очевидного запитання: чому такі не надто складні для розуміння причинно-наслідкові реалії постійно ігноруються тими, хто форматує інформаційний порядок денний? Спроб відповідей у новітній історії суспільної думки не бракувало: приміром, Мішель Фуко свою аргументаційну позицію виразно окреслив це явище понад півстоліття тому у фундаментальних працях “Археологія знання” (“L’archéologie du savoir”, 1969) та “Наглядати і карати” (“Surveiller et punir. Naissance de la prison”, 1975). На його думку, нав’язувати суспільству свій інформаційний порядок денний смислів і значень – це імперативна ознака будь-якої влади, її своєрідний геном. Натомість директор Інституту глобальних досліджень культури Мішель-Рольф Труйо у книзі “Замовчування минулого: влада та виробництво історії” пропонує переконливу версію того, що забезпечення політичних інтересів можливе як у разі “створення” історії в спосіб цілеспрямованого поширення певних наративів і пропагандивних ерзаців, так і за рахунок застосування діаметрально протилежної технології – замовчування окремих епізодів і сторінок історії [16].

Діагностика М. Фуко та М.-Р. Труйо є не надто втішною, однак існують і значно драматичніші пояснення поширеності латентного авторитаризму й тоталітаризму. Цей аспект був ґрунтовно осмислений і проартикульований Ханною Арендт у “Витоках тоталітаризму” – зокрема, в процесі формулювання концепції *держави стеження* (*surveillance state*) [5]. Авторка проаналізувала соціальні інститути та функціонування тоталітарних рухів, зосереджуючи увагу на двох найбільш виразних формах тоталітарного правління XX століття – нацистській Німеччині та сталінській Росії, які вона позиціонувала як дві сторони однієї медалі. Х. Арендт слушно зауважила роль пропаганди у становленні й закріпленні тоталітаризму як чогось самоочевидного на рівні масової свідомості, а також подальшого латентного самоцензурування як остаточного “закриття питання демократії”.

Ознаки держави стеження, на яку звернула увагу Х. Арендт, не залишилися в минулому, а виразно простежуються і в багатьох аспектах життєдіяльності першої чверті XXI століття. Це виразно ілюструє Майкл Стейнбергер у книзі “Філософ у долині: Алекс Карп, Палантір та піднесення держави спостереження” [15]. Заснована в 2003 році корпорація Palantir створює програмне забезпечення для інтеграції даних: її технологія обробляє величезні обсяги інформації і скеровує пріоритетні зусилля на допомогу уряду США у війні з тероризмом. Нині це – світовий гігант вартістю понад \$400 млрд, програмне забезпечення якого використовується основними розвідувальними службами, армією США, десятками федеральних агентств та корпоративними гігантами на кшталт Airbus та BP.

Однак навіть у цій бочці меду не обійшлося без ложки дьогтю: політикам кортить

використати унікальні можливості Palantir на свою користь – це, зокрема, простежується на прикладі скандальних витоків інформації з президентських виборів 2020 року. Після перемоги Дональда Трампа на виборах 2024 року він не наполіг на політично вигідному йому та його політичній силі оприлюдненні зловживань лише тому, що опосередковано це негативно позначилося б на репутації структури, яка позиціонується Сполученими Штатами їх своєрідною технологічною візитівкою.

Зрештою, інформаційні зловживання під час президентських виборів у США не вичерпуються “творчими підходами” до підрахунку результатів – значні розбіжності простежувалися на рівні оприлюднення соціологічної динаміки виборчого процесу. Зокрема, похибка соціологічних опитувань (average pollster error in the 2020 US Presidential Race) на користь Джоозефа Байдена коливалася в діапазоні від 2% до 9%. Чому це має значення? Тому, що коли різниця електоральних уподобань практично перебуває в межах соціологічної похибки, а медіа в один голос стверджують, що перевага одного з кандидатів сягає ледь не 10% відсотків, то для пересічного виборця це втілюється в навіювальному сигналі про апріорну визначеність результатів, а відтак і про деморалізацію електорату того кандидата, який нібито зазнає поразки. Чи здійснює це вплив на остаточні результати виборів? Цілком можливо – власне, на це й робився розрахунок під час вибору на користь застосування таких зловживань.

Наведений приклад з новітнього історичного досвіду США повчальний для України з багатьох міркувань: окрім власне виборчого кейсу тут актуалізується незвична для вітчизняного стереотипізму проблема упередженості методологій опитувань, а відтак і нікчемності ледь не сакралізованого у вітчизняних широтах аргументу соціологічних опитувань. Ідеться про те, що на практиці соціологія має дуже мало спільного з об’єктивним і неупередженим з’ясуванням наявного status quo в тій чи іншій сфері суспільного буття і свідомості – значно частіше вони скеровує свої зусилля на, скажімо так, “створення імпульсу”, спонука й зацікавленості в певному status quo, який на даний момент є вірогідним – і не більше.

Під час презентування свого інформаційного порядку денного медіа намагаються повною мірою використати опцію “створення імпульсу” для потреб генерування *вірусних епізодів (viral moments)*, які забезпечують глядацькі симпатії, а значить – і операційні прибутки. Така специфіка причинно-наслідкових зв’язків для фахівців є тривіальною, однак масова свідомість з нею необізнана, тому на цій необізнаності відбуваються регулярне паразитування як медійних бенефіціарів, так і політиків та політичних сил, які намагаються в будь-який спосіб отримати конкурентні переваги.

Концептуалістика авторитаризму та тоталітаризму, започаткована Х. Арендт, має виразних послідовників і в наш час – наприклад, Александр Кулі та Александр Дукальскіс у книзі “Диктуючи порядок денний: відродження авторитаризму у світовій політиці” розкривають, як сучасні авторитарні держави протидіють правам людини та демократії в різних сферах глобального управління [9]. Автори висувають теорію авторитарного “snapback” – мегатренду сучасності, в межах якого недемократичні країни обмежують транснаціональний резонанс ідей свободи і демократії, а натомість поширюють у публічній сфері ідейних антиподів.

Загалом же, як зауважує Брайєн Рісмен, наші сучасники переживають ефект дежавю: епоха тоталітарних авторитарних режимів, яка, здавалося б, безповоротно відійшла в минуле спочатку по закінченню спочатку Другої світової війни, а згодом – і після падіння Берлінського муру, в другій-третьій декадах XXI століття латентно повертає втрачені позиції [12]. Як переконливо доводить автор, диктатури все частіше скеровують пріоритетні зусилля на підпорядкування своїм інтересам судової системи, на перетворення її в легітимацийну індульгенцію і маріонетковий інструмент політичного зловживання.

В англomовному суспільствознавстві термін порядок денний здебільшого вживають без уточнюючих прикметників “інформаційний” та “політичний” з причин уникнення латентної тавтології, оскільки за замовчуванням вважається, що кожен порядок денний так чи інакше є інформаційним та політичним. Інша річ, що дослідницько-аналітичні зусилля потребують уточнення питомої ваги інформаційної, політичної та інших складових конкретного (кейсового) порядку денного, тоді уточнюючі прикметні доречні й навіть безальтернативні.

Так само простежується тенденція підвищення питомої ваги політичної складової в

інформаційному порядку денному початку XXI століття – і тут справа не лише, а інколи й не стільки в політичному пресингу медіа-сфери, скільки в тому, що кожен формат інформаційного порядку денного апіорі вагітний відповідними політичними наслідками: тобто навіть якщо ініціатори, автори й суб'єкти інформаційного порядку денного не переслідують жодної політичної мети і не мають так само жодних зобов'язань перед будь-якою політичною силою, імплементація ієрархій смислових і значеннєвих пріоритетів, закладена в ухваленій канон інформаційного порядку денного неухильно призведе до цілком передбачуваних політичних наслідків у формі світоглядних та ідеологічних пріоритетів масової свідомості. Власне, саме з цієї причини аспект інформаційного порядку денного володіє настільки високим резонуючим суспільно-політичним ефектом.

Однак здебільшого політики та доколаполітичне оточення не уникають можливості здійснювати цілеспрямований (безпосередній чи опосередкований – це справа тактичних нюансів) вплив на формування інформаційного порядку денного. Цей секрет Полішинеля настільки очевидний, що не потребує демаскувальних процедур. А ще він чим далі, тим більше дратує навіть аргументаційно невибагливу публіку. Професорка політології Єльського університету Елен Лендемор виразно висвітлює цю тенденцію в нещодавно опублікованій резонансній книзі “Політика без політиків: аргументи на користь громадянського правління” [10].

Авторка оприлюднює провокативне (mind-blowing) запитання: а чи потрібні нам так звані “кар’єрні політики” взагалі? І якщо потрібні, то наскільки і в яких випадках? Можливо, за належних умов пересічні громадяни спроможні здійснювати управління не гірше, ніж ангажовані й “заохочені” зовнішніми чинниками політичні діячі? Враховуючи, що ці запитання сформульовані не дилетантом, не важко уявити рівень розчарування представників спеціалізованої свідомості в якості сучасного політичного класу – причому, в глобальному масштабі, безвідносно до національної специфіки, яка, безперечно, наявна, проте в контексті загальної кризи політичної діяльності не має принципового значення.

Спорідненій проблематиці присвячена книга “Пропагандистські війни: як світова еліта контролює те, що ви бачите, думаєте та відчуваєте” провідного суспільно-політичного аналітика США Гленна Бека, в якій автор розкриває залаштункові причинно-наслідкові зв’язки найбільших джерел дезінформації Заходу [6]. На багатьох резонансних прикладах автор ілюструє сумнівну релевантність буттєвим реаліям абсолютної більшості алармістських інформаційних приводів, а в багатьох випадках – і категоричну відсутність достовірності. Саме в такий спосіб технології приманки та псевдонаукового контенту сміттєвого рівня інформаційно обслуговують порядок денний неоліберальної ідеології, а обслуговуючи його інформаційно, вони за сумісництвом обслуговують і світоглядно, політично, економічно тощо.

Не випадково словосполучення “*brain rot*” (засмічення мозку) було обрано Оксфордським словником словом 2024 року. Більшість дослідників визнають, що радикалізація медійної риторики – це не випадковість: вона достеменно необхідна за умов і обставин посилюваної недовіри до мейнстрімних ЗМІ. Вона є своєрідним способом “підняти ставки”, здійснюючи маніпулятивний вплив засобом істерії. Загалом же гра на стереотипах (зловживання стереотипами) вже давно перетворилася на політичний інструмент. А щоб грати на стереотипах, їх необхідно спочатку створити: така мета досягається насамперед за рахунок інформаційного пресингу певного рівня концентрації і тематичної спрямованості (акцентованості). Так створюються інформаційні (а за сумісництвом також ідеологічні, аксіологічні, етичні, квазіпроблемні тощо) пастки, потрапивши в які, масова свідомість опиняється в зачарованому колі світоглядних фантомів, сконцентрувавшись на яких, утворюється те, що англійською має назву *blind spot* (сліпа пляма) щодо реальних, визначальних проблемних викликів.

У книзі “Правда: що це таке, як її знайти і чому вона досі важлива” Майкл Шермер наполягає, що в наші часи, які прийнято вважати епохою постправди, *правда не просто має значення, а й украй необхідна для індивідуального та суспільного прогресу* [14]. Автор аргументовано доводить пріоритетність критичного мислення та наполягає на відновленні інтелектуальних та етичних основ функціонування того, що в наш час усе ще має назву демократії. І таке відновлення потрібно здійснювати, беручи за деонтологічний взірець пріоритет правди – наскільки б складним та незручним він інколи не був.

У схожий спосіб міркує також Алан Беннет у новітньому дослідженні “Дипфейки: та право на правду”: він досліджує одну з найбільш визначальних трансформацій сучасної епохи: крах визначеності [7]. У книзі покроково простежено, як мейнстрімні медіа дестабілізують людське сприйняття у спосіб інтерпретативного, артикулятивного, візуального й т. п. спотворення реальності. Автор аргументаційно та ілюстративно доводить, що протистояння між *видимістю* та *реальністю* простежується крізь усю історію людства – пролягаючи з часів тіней на стінах печери Платона й до сучасних теорій інтерпретації та контролю влади над домінантами наративу.

Збереження демократичних основ життя та людської гідності в епоху дипфейків – завдання вочевидь не просте. Йому протистоїть чимало вагомих факторів – зокрема, інформаційний пресинг як детермінанта феномену спонтанної покупки. Це результируючий ефект такого феноменологічного відгалуження ідеології епохи інформаційного суспільства, як “продаж повітря”, який відбувається в різних формах – “продажу оптимізму” (здебільшого в соціальних мережах), “продажу оптимізму” (на рівні медійного мейнстріму) та “продажу майбутніх новин” (на рівні політично ангажованих інформаційних порядків денних).

У наш час, висловлюючись у термінах консюмеризму, медіа все частіше продають не теперішні, а майбутні новини, тестуючи в такий спосіб готовність масової свідомості до різних суспільно-політичних альтернатив: якщо публіка ентузіастично сприймає запропоновану версію подій, то в подальшому скеровуються необхідні зусилля в напрямі приведення суспільної дійсності у відповідність до фейкового контенту; якщо ж масова свідомість не виказує задоволення з приводу запропонованого інформаційного порядку денного, то його просто замінюють на інший контент – здебільшого так само фейковий і так само спрямований на апробацію суспільних симпатій та антипатій.

Не варто дивуватися, що в такій системі інформаційних координат “панує тотальна неспроможність адекватно витлумачити життя на рівні здорового глузду, тверезої думки, а, тим більше, понятійно-термінологічно відтворити думку” [2, с. 4-5]. А найгірше те, що такий симптом чи навіть діагноз був зауважений провідними вітчизняними фахівцями в галузі соціальної філософії та філософії історії майже три десятиліття тому, а складається таке враження, ніби наведені рядки були написані сьогодні чи вчора.

Це до біса сумно: таке враження, що в Україні з 1990-х час зупинився, заляк, зазмер, а сама країна перетворилася на мимовільну заручницю межичасся. Зрештою, сутність окресленої проблеми та її наслідки вкорінені значно глибше: поки Україна продовжує топтатися в трясовині межичасся, інші країни інтенсивно розвиваються, випереджаючи нас на десятиліття й створюючи для себе конкурентні переваги на настільки віддалену перспективу, що вона, за багатьма експертними оцінками, підпадає під критеріальні ознаки такого маркера, як *назавжди*.

Тому у фаховому середовищі консенсусних ознак набуває вердикт, відповідно до якого наслідком “некоректного сприйняття дійсності та приділення гіпертрофованої уваги маргінальним тенденціям є загострення проблем справжніх і першочергових, які все частіше й виразніше набувають хронічних ознак, ставлячи під сумнів повноцінне функціонування не лише науково-освітньої сфери України, а й суспільства та держави в цілому” [4, с. 171]. Навіть за великого бажання наведену тезу спростувати важко, адже якщо увага інформаційного порядку денного зосереджена переважно (а, тим більше, виключно) на уявних проблемних викликах, то це автоматично призводить до переходу в хронічну фазу, наслідки якої є завжди якщо не фатальними, то, щонайменше, далекосяжними в своїй згубній негативістичі.

Висновки. Підводячи підсумок аналізу й систематизації умов, які визначають ефективність інформаційного порядку денного, треба визнати, що “інформаційно-комунікативні впливи є тим комплексним чинником, який істотно визначає ефективність життєдіяльності суспільства на рівні як фактичного статус-кво, так і в розумінні вірогідних перспектив і можливих напрямів еволюціонування” [3, с. 246]. Зрештою, розуміння таких реалій було очевидним ще сотню років тому, бо Сталін не випадково стверджував: дайте мені слухняні ЗМІ – і я перетворю на худобу весь народ. Джордж Оруел у “Фермі тварин” (1944) змалював утілення на практиці сталінської ідеї дуже виразно, дотепно й переконливо.

Втім, одного бажання перетворити на худобу весь народ не достатньо, щоб результат був вражаючим і неперевершеним, а оскільки Сталін користувався застарілими

політичними технологіями, то його версія “Ферми тварин” за багатьма параметрами закономірно поступається новітнім версіям, вибудованим “за останнім словом техніки”. У наш час реновація технологій медійного впливу на масову свідомість належить до безперечних пріоритетів генерування інформаційного порядку денного. Це пояснює феномен *legacy media* – таких собі “дівчат за викликом” в особі ЗМІ.

А що стосується безпосередньо технологій, то варто згадати насамперед про такий “гачок” для індивідуальної та масової свідомості, як принцип за назвою “найкращий спосіб втримати в’язня від спроб втечі – це нав’язати йому думку, що він знаходиться не в тюрмі”. Цей результат досягається за рахунок відповідної стереотипності та клішованості мислення, які завжди є лише наслідком, а причина в абсолютній більшості випадків зумовлена клішованістю інформаційного поля. Друга за значенням маніпулятивно-навіювальна технологія пов’язана з наданням пріоритетного значення абсолютно неістотним чи навіть неіснуючим проблемним факторам: поки суспільство зайняте натхненним розплутуванням квазіпроблемних клубків мильних опер, у нього навіть фізично (не кажучи вже про ментально та інтелектуально) не залишається часу для формулювання по-справжньому доленосних, екзистенційних “чому?”, “коли?” та “як?”.

За таких обставин пріоритетного значення набуває нагальна потреба викорінення маніпулятивного сміття з інформаційного й загалом соціокультурного простору країни. Така мета є комплексною і навіть системною: вона складається з багатьох взаємопов’язаних елементів на кшталт філософської рефлексії, критичного мислення, компаративного аналізу, дискурсу на принципах деліберативної демократії і т. ін.

Одначе основним і першочерговим є аспект достеменного світоглядного усвідомлення згубності наявного стану речей, розуміння неприйнятності ситуації, яка англійською має формулу “works for an agenda, not the people” – тобто “працює на порядок денний, а не на людей”. Порядок денний у даному разі слід розуміти семантично розлого – як *кон’юнктурний, поточний, тактичний пріоритет* (на противагу пріоритетам стратегічним, що забезпечують ефективне функціонування країни на тривалу перспективу).

Список використаних джерел:

1. Бодріяр, Ж 2004. ‘Імплозія смислу в засобах інформації’, в кн. *Симулякри і симуляція*; пер. з фр. В. Ховхун, Київ : Основи, 230 с.
2. Михальченко, М & Самчук, З 1998. *Україна доби межичасся. Блиск та убогство куртизанів*, Дрогобич : Видавнича фірма “Відродження”, 288 с.
3. Петренко, ВК 2024. ‘Інформаційно-комунікативні тенденції сучасності як фактор життєдіяльності суспільства’, *Культурологічний альманах*, (4), с. 246–255.
4. Самчук, З 2023. ‘Перехрестя науково-освітніх альтернатив: монополія на прийняття рішень чи культивування компетентності?’, *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 28 (2), с. 171–196. Доступно : <<https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-10>>. [12 Січень 2026].
5. Arendt, H 1973. *The Origins of Totalitarianism*, Harcourt, Brace, Jovanovich, 576 p.
6. Beck, G 2024. *Propaganda Wars: How the Global Elite Control What You See, Think, and Feel*. Forefront Books. 272 p.
7. Bennett, A 2025. *Deepfakes: and the Right to Truth*, Alan Bennett Publishing, 332 p.
8. Charlton-Clarke, E 2025. *How Humanity Lost Its Focus: The Theory of Distractibilit*, BoF6C7MWK8, 51 p.
9. Cooley, A & Dukalskis, A 2025. *Dictating the Agenda: The Authoritarian Resurgence in World Politics*, Oxford University Press, 312 p.
10. Landemore, H 2026. *Politics Without Politicians: The Case for Citizen Rule*, Thesis, 314 p.
11. Reisoglu, S 2024. *Losing Social Intellect: The core reason behind the troubles in Free Market Economy and Democracy*, BoCRLDSKP5, 211 p.
12. Risman, B 2018. *Political Control in the Courts: Dictatorship versus Democracy*, Bo7KJQ5MR3, 210 p.
13. Saad, G 2026. *Suicidal Empathy: Dying to Be Kind*, Broadside Books, 256 p.
14. Shermer, M 2026. *Truth: What It Is, How to Find It, and Why It Still Matters*, Johns Hopkins University Press, 384 p.
15. Steinberger, M 2025. *The Philosopher in the Valley: Alex Karp, Palantir, and the Rise of the Surveillance State*, Avid Reader Press Simon & Schuster, 304 p.
16. Trouillot, M.-R 2015. *Silencing the Past (20th anniversary edition): Power and the Production of History*, Beacon Press, 217 p.

References:

1. Bodriiar, Zh 2004. ‘Imploziia smyslu v zasobakh informatsii (Implosion of meaning in the media)’, v kn.

- Symuliakry i symuliaciia*; per. z fr. V. Khovkhun, Kyiv : Osnovy, 230 s.
2. Mykhalchenko, M & Samchuk, Z 1998. *Ukraina doby mezhychassia. Blysk ta uboztvo kurtyzaniiv (Ukraine of the interregnum. The brilliance and poverty of courtesan)*, Drohobych : Vydavnycha firma "Vidrodzhennia", 288 s.
 3. Petrenko, VK 2024. 'Informatsiino-komunikatyvni tendentsii suchasnosti yak faktor zhyttiediialnosti suspilstva (Informational and communicative trends of the present as a factor of society's life)', *Kulturolohichniy almanakh*, (4), c. 246–255.
 4. Samchuk, Z 2023. 'Perekhrestia naukovy-osvitynih alternatyv: monopolii na pryiniattia rishen chy kultyvuvannya kompetentnosti? (The intersection of scientific and educational alternatives: a monopoly on decision-making or the cultivation of competence?)', *Filosofia osvity. Philosophy of Education*, 28 (2), c. 171–196. Dostupno : <<https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-10>>. [12 Sichen 2026].
 5. Arendt, H 1973. *The Origins of Totalitarianism*, Harcourt, Brace, Jovanovich, 576 p.
 6. Beck, G 2024. *Propaganda Wars: How the Global Elite Control What You See, Think, and Feel*. Forefront Books. 272 p.
 7. Bennett, A 2025. *Deepfakes: and the Right to Truth*, Alan Bennett Publishing, 332 p.
 8. Charlton-Clarke, E 2025. *How Humanity Lost Its Focus: The Theory of Distractibilit*, BoF6C7MWK8, 51 p.
 9. Cooley, A & Dukalskis, A 2025. *Dictating the Agenda: The Authoritarian Resurgence in World Politics*, Oxford University Press, 312 p.
 10. Landemore, H 2026. *Politics Without Politicians: The Case for Citizen Rule*, Thesis, 314 p.
 11. Reisoglu, S 2024. *Losing Social Intellect: The core reason behind the troubles in Free Market Economy and Democracy*, BoCRLDSKP5, 211 p.
 12. Risman, B 2018. *Political Control in the Courts: Dictatorship versus Democracy*, Bo7KJQ5MR3, 210 p.
 13. Saad, G 2026. *Suicidal Empathy: Dying to Be Kind*, Broadside Books, 256 p.
 14. Shermer, M 2026. *Truth: What It Is, How to Find It, and Why It Still Matters*, Johns Hopkins University Press, 384 p.
 15. Steinberger, M 2025. *The Philosopher in the Valley: Alex Karp, Palantir, and the Rise of the Surveillance State*, Avid Reader Press Simon & Schuster, 304 p.
 16. Trouillot, M.-R 2015. *Silencing the Past (20th anniversary edition): Power and the Production of History*, Beacon Press, 217 p.

Надійшло до видання / Received
Прийнято до друку / Accepted

12.12.2025
12.01.2026

DOI 10.33930/ed.2019.5007.57(1-2)-6
УДК 130.2:069:94(477)

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ МУЗЕЙНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ДОСВІДУ ОКУПАЦІЇ: ВІД ТРАВМИ ДО СМИСЛОТВОРЕННЯ

Ю. В. Пісчанська

Анотація.

Актуальність теми дослідження зумовлена пошуком нових музейних форм репрезентації, здатних передати досвід, що межує з "невимовним". Окупація не лише змінює соціально-політичні умови існування, але й трансформує базові структури людського буття. Пережитий досвід окупації не можна звести до фактологічних описів подій або експонування матеріальних свідчень, оскільки він включає екзистенційні переживання страху, втрати, насильства, опору та виживання, які не завжди піддаються прямій об'єктивації.

Постановка проблеми. У цьому дослідженні увага зосереджується на тому, як музейна репрезентація здатна перетворювати "об'єкт окупації" назад у "суб'єкт історії". Автор запрошує читача до роздумів над межами людськості, етикою споглядання чужого болю та роллю музейного простору як місця, де пам'ять долає забуття, а гідність протистоїть руйнації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний фундамент дослідження базується на перетині декількох наукових напрямів: філософської антропології, memory studies